

H I S T O R I J S K I Z B O R N I K

Godina XXIII—XXIV

Zagreb 1970—71

HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA — NJEZIN RAZVOJ I DANAŠNJE STANJE (1971)

Jaroslav Šidak

Iako je Ivan Lucius, svojim djelom »*De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*«, koje je objavio u Amsterdamu 1666, pokazao da po metodi istraživanja i načinu prikazivanja nimalo ne zaostaje za suvremenom historijskom znanosti koja je upravo tada na evropskom Zapadu polagala čvrste temelje za svoj daljnji razvoj, njegov rad nije u nas našao sljedbenika koji bi išli u korak s tim razvojem. Unatoč nekim, uglavnom osamljenim, pokušajima da se prošlost hrvatskih zemalja i hrvatskog naroda barem donekle istraži i oživi, o nekom se kontinuitetu na tom području ne može govoriti. Nakon što je J. Mikoczi na kraju XVIII stoljeća još jednom pokazao da daroviti pojedinac može, po metodi rada, izuzetno sustići općeniti razvoj historiografije¹, uslijedio je polustoljetni zastoj u kojem je povezivanje s prošlošću odigralo, doduše, veoma važnu ulogu, ali se nije neposredno odrazilo na njezino produbljenje istraživanja. Pojačan interes za narodnu povijest proizlazio je isključivo iz potrebe da se za probuđenu nacionalnu svijest i za što snažniji otpor protiv pritiska s mađarske strane nađe, između ostaloga, oslonac i u vjekovnoj uspješnoj borbi za opstanak. Povjesnici je, dakle, bio prvenstveno namijenjen odgojni zadatak, a kada je Hrvatski sabor u 30-im godinama XIX stoljeća potaknuo sustavno sabiranje izvorne građe, slijedio je pri tom izrazito politički cilj — da borbu za državnost Hrvatske potkrijepi nesumnjivim svjedočanstvima iz prošlosti. Budući da se ta borba s vremenom sve više zaoštravala, iako se čak i društveni sistem bio iz temelja promijenio, takva je pragmatička usmjerenost utisnula jak pečat hrvatskoj historiografiji i tada kada je ona nastojala da najzad postane prava znanost. Uzorom na tom putu bila joj je njemačka historiografija, koja je, za razliku od francuske historijske nauke, poglavitu pažnju obraćala državnom i političkom razvoju, a pored toga je upravo tada u školi Leopolda Rankea uspjela izraditi egzaktno metode znanstvenog istraživanja. Daljnje bitno obilježje hrvatska je historiografija baštinila od ideologije ilirskog pokreta koji se odvijao u širokim okvirima južnoslavenske zajednice i iz redova kojega je neposredno proizašlo prvo pokoljenje hrvatskih

¹ Joseph Mikoczi, *Otiurum Croatiae liber unus*, Budae 1806 (posmrtno).

povjesničara, okupljenih oko Ivana Kukuljevića. Iako su oni polagali trajne temelje za sav kasniji razvoj povijesne znanosti u Hrvata, ipak su već od početka svjesno težili za tim da u svom radu, što je moguće više, obuhvate i prošlost drugih južnoslavenskih naroda.

Od osnutka Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine te pokretanja prvoga historijskog časopisa u nas, Kukuljevićeva »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku«, 1850/51, prvo je pokoljenje hrvatskih povjesničara ponijelo glavni teret u razvoju historiografije gotovo do kraja stoljeća. Pa i tada kad su mu se postepeno pridružili neki mlađi trudbenici, taj je teret počivao na leđima svega desetak požrtvovnih pregalaca, a rezultati koje su oni postigli bili su uglavnom plod njihovih individualnih napora. Štaviše, i organizacioni oblici, unutar kojih se taj rad odvijao, ovisili su pretežno o zalaganju pojedinaca koji su im udarili jak osobni biljeg. Kao što se djelatnost Društva za jugoslavensku povjestnicu ne može zamisliti bez Kukuljevića, koji ga je osnovao i koji je do 1875. poglavito svojim marom ispunjavao stranice njegova Arkiva, tako se — kada je riječ o povijesti — ni značenje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, koja je, na mnogo široj i financijski osiguranoj podlozi, započela radom 1867, ne može odvojiti od imena Franje Račkoga. Izdavačka djelatnost Akademije omogućila je, doduše, da se ukloni glavna smetnja svakom znanstvenom radu — zadržavanje gotovih rukopisa u ladicama autora, ali je ipak još 1882. Vjekoslav Klaić bio primoran da svoju »*Poviest Bosne do propasti kraljevstva*«, od koje u istraživanju bosanske prošlosti još i danas polazimo, izda na vlastiti trošak. Iako je već Kukuljević započeo sa široko zasnovanim izdavanjem izvorne građe, tek je Akademija mogla za sustavni rad te vrste osigurati potrebna novčana sredstva. Međutim, Rački nije uspio da u povremenoj ediciji Akademijina Rada nađe mjesto i za jedan historijski časopis, a do kraja života uzalud se nadao da će jednom moći napisati i cjelovit prikaz hrvatske povijesti. Iako je mnogo mlađi Tade Smičiklas već 1879. i 1882. izdao u dvije knjige prvu sintezu hrvatske povijesti do g. 1848,² nalazeći njezin smisao i periodizaciju u vjekovnom otporu hrvatskog naroda protiv stalnih pritisaka moćnijih susjeda, ipak je Rački 1885. svoj osvrt na dotadašnji razvoj hrvatske historiografije zaključio riječima da se još »imadu iznieti mnogi spomenici, bez kojih se ne može postaviti ruka na sastavljanje velikoga historičkoga djela, koje bi jednako iscrpivo i u jednako savršenom obliku narodu prikazalo cjelokupan prošli mu život«. A sve što je hrvatska historiografija do toga vremena postigla i u čemu je on svojim vlastitim prinosom obilježio njezin vrhunac, tek je ocijenio kao »krasan početak — i ništa drugo«.³

Uza sve to pobuđuje takav početak u nama osjećaje poštovanja i zahvalnosti. Nije nam u baštinu ostavio samo marljivo sakupljenu građu, koja ni danas još nije potpuno iskorištena i proučena. Ni svojim sadržajem nije se nipošto ograničio na političku ili srednjovjekovnu povijest, iako je na nju položio težište, a predmetom je svojih istraživanja učinio — s izuzetkom Istre — etničko područje hrvatskog naroda u cjelini. Preostale su, dakako,

² Tade Smičiklas, *Poviest hrvatska I—II*, 1882. i 1879.

³ F. Rački, *Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. g.*, Rad JAZU 80, 1885, 312.

poneke osjetljivije praznine; među njih idu naročito novija politička zbivanja, kojima su neki od tadašnjih historičara bili i sami sudionici.

Te su se praznine počele potkraj stoljeća ubrzano popunjavati s pojavom čitave plejade mladih radnika koji su se za svoj znanstveni posao osposobili na Zagrebačkom sveučilištu, otvorenom 1874. Iako nije bilo znanstvenih ustanova, u kojima bi se mogli isključivo posvetiti istraživačkom radu, ipak su uvjeti za takav rad postali nešto povoljniji. Pored Akademijinih izdanja izlazili su od 1878/79. neki znanstveni časopisi, koji su svoje stranice otvorili i prilozima iz antikle i medievalne povijesti, a 1899. pokrenut je i Vjesnik Zemaljskog arkiva, u kojem je hrvatska historiografija dobila u stvari svoj prvi časopis.

Novo pokoljenje iz kraja stoljeća nije u historiografiju unijelo ništa bitno novo — kako u metodičkom tako ni u idejnom obziru. Njegov najistaknutiji predstavnik, Ferdo Šišić, suprotstavio je, doduše, starijem, pragmatičkom pravcu u našoj historiografiji novi, genetički, ali se neka razlika među njima u rješavanju konkretnih problema nije zapažala. Uopće je teško povući oštriju granicu među njima, jer su različiti pragmatički elementi nastavili da žive i u genetičkoj historiografiji, a svoju žilavu upornost posvjedočuju čak i danas. Prema tome, novija je historiografija, služeći se istom metodom istraživanja, unijela u svoj rad više kritičnosti i težnje da znanstvenu istinu ne žrtvuje olako različitim neznanstvenim obzirima i svrhama, a misao o historijskom zbivanju kao stalnom procesu nastajanja nesumnjivo je utjecala na pronalazanje njegova dubljeg korijenja u društvenoj podlozi. Međutim, dalje se od tih mogućnosti i zametaka nije tada moglo ići. Svakom produbljenijem prilaženju historijskim pojavama i događajima trebala je prethoditi pouzdana rekonstrukcija samog zbivanja i njegove uzročne povezanosti.

Koliko je rješavanje tih teoretskih problema ovisilo — pa i danas ovisi — o sklonosti i znanstvenom interesu pojedinog istraživača, najbolje pokazuje sam Šišić. Uzalud ćemo u njegovu opsežnom opusu tražiti rad sličan »Hrvatskim plemenima« ili »Marturini« Vj. Klaića, a rijetki su bili i njegovi pokušaji da s površine političkog zbivanja prodre dublje u njegovu ekonomsko-socijalnu podlogu. To, dakako, ne znači da se u Klaićevim djelima ne može naići na tragove pragmatičkih shvaćanja i suviše psihologiziranje, koje je s njima u pravilu tijesno povezano.

Uza sve to je hrvatska historiografija sve do izbivanja Prvoga svjetskog rata 1914. znatno obogatila poznavanje naše prošlosti i svoj interes proširila na sva njezina razdoblja, iako to nije svagdje učinila s jednakom pomnjom. Usporedo s mnogim monografijama, među kojima je poviše njih ulazilo u razmatranje nekih društvenih pokreta i pojava u feudalno doba, porastao je broj djela koja su sve do danas, po činjeničnom materijalu koji je u njima sakupljen, zadržala značenje temeljnih priloga za bolje poznavanje najbliže prošlosti u kojoj se oblikovala hrvatska nacija. Pored više opsežnijih zbirki izvorne građe, kojima se na kraju stoljeća pridružila i nova serija »Građe za povijest književnosti hrvatske«, čija je važnost znatno prerasla uzak okvir njezina naslova, Akademija je 1904. pristupila najzad izdavanju *Diplomatičkog zbornika* u redakciji Tade Smičićk l a s a, a 1908. počeli su izlaziti i monumentalni »Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik« od Vladimira

Mažuranića. Pomoćne historijske nauke i povijest hrvatske historiografije proširile su svoja istraživanja na nova područja, do tada netaknuta, a više pokušaja sinteza, od Klaićeve »*Povjesti Hrvata*« do Šišićeve »*Hrvatske povijesti*« i njegova »*Pregleda povijesti hrvatskog naroda*«, koji već pripada vremenu rata, obilježilo je krajnji domet koji je hrvatska historiografija tada mogla postići. Međutim, upravo su ti pokušaji sinteza jasno pokazali da joj nedostaje sigurna podloga u proučavanju ekonomskog razvoja i da se sva punoća unutrašnjega narodnog života, od ekonomike do likovnog stvaralaštva, morala ograničiti na odvojeni dodatak političkoj povijesti, s kojom ju je spajao samo vremenski okvir. Štaviše, hrvatska historiografija nije mogla do rata staviti ništa slična uz bok »*Nutarnjem stanju Hrvatske prije XII. stoljeća*«, u kojem je djelu Rački na više od 300 strana prikazao ona područja društvenog života koja politička povijest toga razdoblja nije mogla obuhvatiti.

Duboke promjene koje su nakon Oktobarske revolucije i završenog Svjetskog rata potresale svijetom nisu se odrazile na daljnji razvoj hrvatske historiografije. Iako je Vj. Klaić neumorno radio sve do svoje smrti 1928, ipak joj je u razdoblju između dva svjetska rata udario jak osobni pečat dva desetljeća mlađi Ferdo Šišić. Za ocjenu njegova utjecaja, kojem su podlegla mnoga pokoljenja hrvatskih povjesničara, nije toliko značajno njegovo mišljenje da »genetički razvitak nije nužno zavisano od nekakvih zakona, jer njime ne odlučuju logički zaključci, već je on uvjetovan slobodnom voljom ljudskom i slučajem«. ⁴ Za dotadašnji razvitak hrvatske historiografije, pa i za Šišića samoga, mnogo je važnija njegova konstatacija iz g. 1923, da »čitava hrvatska historiografija, ne samo ranija, nego i moderna«, nosi na sebi »obilježje plemićko, aristokratsko« i da će »slika cjelokupne narodne prošlosti naše izgledati drugačije« kada se prouči i prikaže »objektivna borba hrvatskih seljaka s njihovim, zemaljskim gospodarima' tečajem mnogih vijekova«. ⁵ Iako ta spoznaja nije utjecala na njegov vlastiti daljnji rad, ipak je Šišić svojom mnogostranom i plodnom djelatnošću doveo tada našu građansku historiografiju do njezina vrhunca. Njegova opsežna »*Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*« (1925), pomnivo priređena izdanja »*Letopisa popa Dukljanina*« (1928) i »*Korespondencije Rački—Strossmayer*« (I—IV, 1928—31) te rasprave u kojima je objelodanio prve plodove svojih istraživanja hrvatske povijesti u godini revolucije 1848. označavaju u svojoj ukupnosti jedan od najvažnijih kamena-međaša u cjelokupnom razvoju hrvatske historiografije.

Međutim, organizaciona podloga za taj razvoj između dva rata nije postala povoljnija. S postepenom obnovom nekih starijih časopisa, koji ionako nisu bili isključivo historijski, porasla je, doduše, mogućnost za objavljivanje povijesnih radova, ali je pokušaj da se drugom serijom »*Starohrvatske prosvjete*« 1927/28. osigura napokon trajno izlaženje jednom izrazito historijskom časopisu nije uspio. Osamljen i uz to, u mnogom pogledu, jedinstven slučaj »časopisa za povijest i etnografiju južnih Slovjena« koji je Josip Matasović, pod imenom »*Narodne starine*«, izdavao gotovo dva puna desetljeća, daljnji je dokaz izuzetnih teškoća na tom području. U neprekidnoj borbi za skromna novčana sredstva i nedovoljno zainteresirane čitaoce, požrtvovni izdavač, koji je taj

⁴ F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I/1, 1914, 10.

⁵ isti, Seljačka buna od 1573, Jugoslavenska Njiva VII/I, 1923, 901.

časopis i uređivao, uzalud je nastojao da održi barem kontinuitet u njegovu izlaženju; od 35 nominalnih svezaka četiri nisu bila uopće odštampana. Utoliko se značajnijom može smatrati pojava dvaju povremenih zbornika za crkvenu povijest⁶. Prema tome, Akademija je i dalje ostala jedinom ustanovom koja je mogla provoditi jedan sustavno zamišljen izdavački plan i uz to organizirati rad na skupljanju izvorne građe. No i ona je bila primorana da na duže vrijeme sasvim obustavi izdavanje nekih svojih serija namijenjenih upravo objavljivanju izvorne građe.

Za razliku od prethodnih razdoblja, dvije su obljetnice odigrale tada stanovitu ulogu u organiziranju istraživačke i izdavačke djelatnosti. Tisućgodšnjicu hrvatskoga kraljevstva nije obilježio samo izlazak Šišićeve »Povijesti Hrvata u doba narodnih vladara« nego i pojava dvaju ovećih zbornika radova, nekoliko samostalnih rasprava i dr. A stogodišnjica ilirskog pokreta, koja je pala u vrijeme pojačanog otpora protiv politike unitarizma potakla je temeljitu reviziju dotadašnjih shvaćanja o genezi Hrvatskoga narodnog preporoda, pri čemu je rad Franje Fanceva, unatoč nekim svojim nedostacima, s dovoljnom jasnoćom i pouzdanošću otkrio njegovo domaće idejno korijenje. Tom rezultatu, kojem je tada nedostajala samo ekonomsko-socijalna analiza pokreta, pridonio je dragocjen prilog i Šišić.⁷

Problematika koja je tada privlačila pažnju povjesničara bila je veoma široka. Nikada dotad nije ona obuhvatila toliko različitih problema i pojava u hrvatskoj povijesti — od stupanja Hrvata na pozornicu historije do njihove borbe za nacionalni opstanak u polomu stare Monarhije. Pri tom se težište istraživanja i prikazivanja osjetljivo pomaklo prema novijim zbivanjima XIX i XX stoljeća, ali je razdoblje od XVI do XVIII stoljeća bilo u njima još uvijek razmjerno slabo zastupljeno. Utoliko je za to razdoblje značajnija usmjerenost na ekonomsko-socijalni razvitak u nekim mladenačkim djelima Grge Novaka i Josipa Matasovića. Potonji je svojim shvaćanjem kulturne povijesti kao jedinstvenoga historijskog toka u cjelovitom razvoju društva unio u hrvatsku historiografiju više novih i originalnih crta. Slično individualno obilježje pokazuju i radovi Milana Šufflaya iz srednjovjekovne povijesti, iako se upravo najvažniji od njih ne odnose na hrvatsku povijest. Uostalom, oni odudaraju od drugih naročito po svom biološkom shvaćanju, kojemu socijalna problematika nije strana, ali koji ponekad prelazi u romantizam svoje vrste. Ova dvojica povjesničara, koji se odlikuju i svojim osebnim stilom, nisu mogli imati sljedbenika, iako su po nekim osobinama svoga prilaženja historijskim problemima unijeli u hrvatsku historiografiju nesumnjivo osvježenje.

Pokušaj bizantologa Gavre Manojlovića da u djelu »Sile pokretnice i pravilnosti u univerzalnoj historiji« (1927) izradi, po njegovoj vlastitoj ocjeni, »neki nacrt induktivne filozofije historije«, nije ostavio traga u daljnjem razvoju hrvatske historiografije. Bio je to, doduše, prvi i do danas jedini pokušaj u njoj da se dokuči dublji smisao povijesnog razvoja, ali je autor »uspio dati

⁶ »Croatia sacra, Arkiv za crkvenu povijest Hrvata«, 1—24, Zagreb, 1931—44; »Vrela i prinosi, Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima«, 1—12, Sarajevo, 1932—41.

⁷ F. Šišić, O stogodišnjici ilirskog pokreta, Ljetopis JAZU 49, 1937.

samo niz utisaka i opažanja, koji nisu povezani u jednu smisaonu, sustavnu cjelinu».⁸

Pored velikog broja znanstvenih rasprava pojavilo se u razdoblju između dva rata i više cjelovitijih prikaza s nekim obilježjima sinteze. Prvi put je i prošlost Istre dobila svoje mjesto u hrvatskoj historiografiji, ali se djelo Dane Grubera (1924), kojem je Vjekoslav Spinčić dodao prikaz narodnog preporoda u Istri,⁹ ograničilo u stvari na suhoparno redanje podataka iz druge ruke. Nastavljajući svoju veliku Povijest iz g. 1925, Šišić nije u posljednjih petnaest godina svoga života dospio dalje od g. 1235, a posmrtno izdanje njegove fragmentarne »Povijesti Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića« (1944) nosi na sebi mnoge tragove nedorađenosti i smalaksalosti. Ni drugo izdanje svoga »Pregleda povijesti hrvatskoga naroda« (1920), koje je doveo do kraja XVIII stoljeća, Šišić nije više nastavio, iako je u predgovoru tom izdanju obećao da će »u najskorije vrijeme« izdati i prikaz daljnjeg razvoja do 1918.

Tako je upravo hrvatska povijest u to najnovije doba, na kojoj se već dosta uradilo, ostala bez jednoga cjelovitog pregleda do 1936, kada je publicist Josip Horvat izdao svoju »Političku povijest Hrvatske«, za koju je Šišić, kao uvod, upotrijebio jedan svoj stariji tekst iz Narodne enciklopedije SHS (1925). Slično svom prethodniku, publicistu Martinu Poliću, Horvat je htio da prikaže »ljude i ideje kroz stotinu godina hrvatske politike« — što je u originalnom naslovu knjige jasno naznačio. Ovako zamišljena, a čitko napisana, ta je knjiga ispunila donekle jednu od osjetljivijih praznina u našoj literaturi. Veće značenje pripada i danas Horvatu djelu: »Kultura Hrvata kroz 1000 godina« (1939), u kojoj je — kako sam kaže — »lih u informativnu svrhu za čim veći krug čitalaca« pokušao »dati manje više suvislu sliku kulture Hrvata, njezine bitnosti i njezinih životnih smjernica«. Uza sve to što se radi o izrazitoj kompilaciji, u kojoj je autor uspio da iskoristi mnoštvo najraznovrsnijih podataka što do tada još nikad nisu bili okupljeni na jednom mjestu, ova knjiga zavređuje pažnju već po tome što je autor u stvari pokušao da u njoj primijeni onu koncepciju kulturne povijesti koju je zastupao Josip Matasović.

Kraći, ali cjelovit »Pregled povijesti Hrvata« objelodanio je 1939. Lovre Katić. Taj je pokušaj sinteze daleko zaostajao za njegovim radovima, izrazito analitičkim, a nije ostao pošteđen ni nekih aktuelnih političkih shvaćanja koja su se morala nepovoljno odraziti na historijsku vjernost prikaza. Sasvim je druge prirode opsežnija »Hrvatska državna i pravna povijest« u srednjem vijeku, koju je 1940. izdao Antun Dabinović. Iako se nije ograničio na materiju izraženu u naslovu nego je nastojao ulaziti dublje u razmatranje društvene podloge koja se odražavala u oblicima pravnog razvoja, ipak je dao djelo rađeno na brzinu i nedovoljno pouzdano u podacima. Odsutnost znanstvenog aparata, koji bi trebao da omogući provjeravanje pojedinih podataka, čini taj nedostatak još osjetljivijim.

Pored prije spomenutih sinteza, Ferdo Šišić je 1937. pokušao da pod naslovom »Jugoslavenska misao« prvi put u hrvatskoj i jugoslavenskoj histo-

⁸ J. Šidak, Gavro Manojlović. — U povodu 100-godišnjice njegova rođenja, HZ IX, 1956, 254.

⁹ D. Gruber, Povijest Istre. — Vj. Spinčić, Narodni preporod u Istri. Braća Hrvatskog Zmaja XXXVI, Zagreb 1924, str. 293.

riografiji izloži — kako sam kaže — »istoriju ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja«. Iako se radi o ideji koja je proizašla iz posebnih uvjeta u kojima se oblikovala hrvatska nacija, ova činjenica ne dolazi u Šišićevu prikazu dovoljno do izražaja niti je on pokušao da promjene u njezinu sadržaju i unutrašnjim protuslovljima objasni stvarnim razvojem historijskih okolnosti. On je, na taj način, oduzeo ideji jugoslovenstva njezinu životnost i učinio je apstraktnom, pa se njegov prikaz sveo najzad na oskudno povezan niz nekih osnovnih i jednostrano osvjetljenih podataka, koji, povrh svega, nose na sebi jasan pečat i tadašnje političke situacije i autorova unitarističkog shvaćanja.

Sasvim je druge vrste mnogo opsežniji prilog povijesti jugoslovenske ideje koji je 1925. izdala Milada Paulová pod naslovom »Jugoslavenski odbor«. Taj je dramatičan prikaz odlučne faze u provođenju spomenute ideje u život izašao do danas samo na hrvatskom jeziku, jer na materinskom jeziku autora nije, iz političkih obzira, smio ugledati svjetlo. Prema tome, on i po toj činjenici pripada isključivo hrvatskoj historiografiji, koju je Paulová obogatila još i primjenom metodičkih postupaka koji se do tada u njoj nisu primjenjivali. Budući da je obrađivala vrlo složenu problematiku neposredne prošlosti, ona se pored arhivske građe, još potpuno nesređene i teško pristupačne, mnogo koristila usmenim iskazima sudionika. Iako takav metodički postupak krije u sebi opasnosti različite vrste, pa djelo doživljava u pojedinostima neke neizbježne korekture, ono trajno ostaje jednim od standardnih djela u hrvatskoj historiografiji.

Tom razdoblju pripada najzad i prvi pokušaj da se u cjelini prikaže »Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji« (I—III, 1929—30). Iako je njegov autor, Vitomir Korać, dao tom djelu dosta jako apologetsko obilježje, ipak je u njemu prvi put sakupio mnogo podataka koji, kritički upotrijebljeni, mogu i danas biti korisni.

Hrvatska je historiografija ušla, dakle, 1941. u razdoblje drugoga svjetskog rata i Narodne revolucije s nasljeđem koje se, doduše, po svojoj organizacionoj podlozi nije moglo smatrati zadovoljavajućim, ali koje je, uzeto u cjelini, sadržavalo dovoljno pobuda za daljnji razvoj. Međutim, iako općenite prilike nisu tome pogodovale, ne može se historiografsku djelatnost za vrijeme rata prešutjeti samo zbog toga što je u skromnijem opsegu nastavila da živi i u uvjetima okupacije i ustaškog terora. Ne može se prijeći mûkom preko činjenice da je tada štošta urađeno što i danas zaslužuje pažnju. Uglavnom se ionako radilo o objavljivanju rezultata do kojih se došlo već prije izbijanja rata, pa o nekoj historiografiji koja bi nosila na sebi ustaško obilježje ne može se uopće govoriti.

Organizaciona podloga kojom je ona tada raspolagala ponešto se čak i proširila djelatnošću Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda (skraćeno HIBZ), koji je, između ostaloga, pokrenuo 1943. i »Časopis za hrvatsku povijest«, u redakciji Mihe Barade. U njegovim su izdanjima našla mjesto djela kao što su: »Prošlost Dalmacije« od Grge Novaka i »Dalmatinsko pitanje kroz vjekove« od Stjepana Antoljaka (1944) te izdanje »Izabranih spisa« Ante Starčevića (1943), koje je priredio Blaž Jurišić i koje je zbog nesklonosti ustaških vlasti moralo biti povučeno iz prodaje. K tome pridolazi i suradnja

povjesničara u »Hrvatskoj enciklopediji«, iako ova, sa svojih pet svezaka, nije doprla dalje od slova E.

Izvan izdanja HIBZ-a svakako je najvažniji pothvat pojava prve knjige »*Poviesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*«, koju je Hrvatsko kulturno društvo »Napredak« u Sarajevu izdalo 1942, ali koja je bila predana u tisak još prije izbijanja rata. Započeta 1936. i zasnovana u tri omašne knjige, ta je sinteza povijesnog razvoja Bosne i Hercegovine ostala stjecajem prilika ograničena na njegov prikaz do pada pod vlast Turaka. Kao plod kolektivnog napore 18-orice suradnika, ovo djelo, koje obuhvaća 854 strane, nije po načinu rada i kvaliteti priloga ujednačeno. Središnji dio, u kojem je Marko Per o j e v i ć na oko 400 strana izložio političku povijest srednjovjekovne Bosne u cjelini, znatno zaostaje za »Istorijom Bosne« koju je 1940. objavio Vladimir Č o r o v i ć. Međutim, poglavlja o pojedinim područjima kulturnog i gospodarskog razvoja, iako nisu jednake vrijednosti, prvi put su taj razvoj obuhvatila u cjelini, a Šišićev opis »Izvoru bosanske povijesti«, koji se velikim dijelom odnosi i na hrvatsku povijest, ostao je do danas jedini te vrste.

Među cjelovitijim priložima hrvatskoj povijesti u srednjem vijeku ističe se rad Ljube K a r a m a n a »*O spomenicima VII i VIII st. u Dalmaciji i o pokrštenju Hrvata*«¹⁰ te onaj dio »*Hrvatske povijesti za VIII r. gimnazija*«, u kojem je M. B a r a d a, s nekim značajnim promjenama u tekstu obaju izdanja, jedini put izložio svoje shvaćanje hrvatske povijesti do početka XII stoljeća.

Od izdanja izvorne građe, koja su u to doba bila vrlo rijetka, zadržavaju trajnu vrijednost memoari gen. Josipa Ne u s t a e d t e r a, koje je pod naslovom: »*Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*« izdao u dva sveska Francuski institut u Zagrebu, i »kritički pregled turskih izvora o sisačkom boju u njihovoj konsekutivnoj vezi«, kako je u podnaslovu označio svoj prilog o bitki kod Siska 1593. orijentalist i povjesničar Aleksije O l e s n i c k i.¹¹

Za daljnji razvoj hrvatske historiografije pripada određeno značenje i diskusijama ili ispravnije polemikama, koje su se u to vrijeme povele o spornim pitanjima podrijetla hrvatskog plemstva »dvanaestero plemena« i karaktera heretičke »crkve bosanske«.

Teške prilike, u kojima se zemlja našla poslije oslobođenja, nisu odmah dopuštale da se priđe nekom sustavnijem radu na području historiografije. Štaviše, i časopisi kojima se ona do tada služila, obustavili su izlaženje osim jedinoga Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku, ali se o nekom njegovu redovitom izlaženju nije više moglo govoriti. Posljednja, XI knjiga »Vjesnika Državnog arhiva«, iako doštampana u času završetka rata, nije više bila uvezana i stavljena u promet. Obnova Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti tek je 1948. omogućila pojavu prvih poratnih izdanja, nadovezujući pri tom na redosljed pojedinih izdanja otprije rata.

Usporedo s reorganizacijom Akademija, koja se počela provoditi po sovjetskom uzoru, što je, između ostaloga, dovelo do ubrzanog otvaranja različitih instituta, političko je vodstvo već 1947. dalo poticaj za osnivanje historijskih

¹⁰ Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, n. s. XXII—XXIII, 1941/42, 73—113.

¹¹ A. Olesnicki, Tko nosi odgovornost za poraz turske vojske kod Siska 20. ramazana 1001. godine (22. lipnja 1593)? Na i. mj., XXII—XXIII, 1941/42, 115—173.

društava po republikama, namijenivši im kao poglavitu zadaću da pokretanjem svojih stručnih časopisa postanu brana monopolu znanstvenog rada u okviru Akademija. Uskoro zatim pristupilo je pripremama za rad na Historiji naroda Jugoslavije, prvobitno zasnovane kao udžbenik i već na početku, u vezi s pitanjem periodizacije, zastupalo mišljenje da se ne primjenjuje neka apstraktna sociološka shema nego da se periodizacija provede prema stvarnom historijskom toku događaja. Štaviše, prilikom stogodišnjice revolucije 1848, ono je omogućilo da povjesničari, pišući o njoj, ne slijede dogmatski stav koji je Partija u tom pitanju do tada zastupala, a ni historijski časopisi, koji su upravo tada bili pokretani, nisu bili ničim sputavani u slobodi pisanja.

Taj se liberalan odnos prema historiografiji odrazio i na fizionomiju »Historijskog zbornika«, koji je Povijesno društvo pokrenulo 1948. Iako programatska »Riječ uredništva« nosi na sebi stanovit biljeg vremena u kojem je nastala, ona i danas zavređuje pažnju po svom nedogmatskom i trijeznom pristupu problemima hrvatske historiografije u doba kada se dotadašnji društveni sistem iz temelja mijenjao. Građeci na tekovinama prethodnoga znanstvenog razvoja, ta je Riječ istakla potrebu da se ova baština kritički provjeri i obogati »novim prinosima, osobito s područja ekonomske i društvene historije«, smatrajući da je »na tome, dosad toliko zanemarenom području, potreban što opsežniji monografski rad«. Izrazila je, nadalje, uvjerenje da historiografija »mora svoje napore upraviti prije svega na istraživanje naše bliske i najbliže prošlosti, u kojoj današnjica ima svoje neposredno korijenje«, ali da potreba organiziranoga znanstvenog rada »ne isključuje, nego, štaviše, zahtijeva najsnažnije individualno ulaženje u naučnu problematiku«. Odbacujući »primjenu bilo kojih šablona i shema«, uredništvo smatra da »svako površno i mehaničko usvajanje nekih osnovnih postavaka historijskog materijalizma može dovesti samo do vulgarnih generalizacija, koje ne rješavaju i ne objašnjavaju ništa«. Prema tome: »U okviru općih zakonitosti društvenog i historijskog razvoja potražiti konkretne i specifične oblike, u kojima su te zakonitosti u datom razdoblju djelovale na izvjesnom našem geografskom području — to treba da bude cilj žive i stvaralačke primjene materijalističke dijalektike u našoj nauci.«

Taj je načelni stav, izvan »Riječi uredništva«, potkrijepljen nekim odlomcima iz Marxovih i Engelsovih tekstova u kojima se precizira odnos nadgradnje prema ekonomskoj podlozi. U njima se ističe relativna samostalnost nadgradnje i njezinih pojedinih područja, njihovo uzajamno djelovanje i djelovanje cijele nadgradnje na ekonomsku podlogu. Konstatira se, nadalje, da ta podloga ne određuje izravno svaku ideološku komponentu nego to čini tek »u posljednjoj instanci«, ponajviše indirektno, posredovanjem bližih komponenta na udaljenije. I najzad — da je ovisnost nadgradnje o ekonomskoj podlozi tim očitija što je »promatrani period duži«, a proučavano područje šire.

Kao svaki program, i taj je, dakako, bio samo idealan cilj, prema kojem se težilo, a ne konkretna zbilja. Uza sve to su u njemu bile jasno izražene osnovne tendencije daljnjeg razvoja: nadovezujući na tekovine prethodnog razvoja poraditi na njihovu ekonomsko-socijalnom produbljanju i pri tom težište položiti na XIX. i XX. stoljeće.

»Historijski zbornik« se, iz objektivnih razloga, nije mogao pretvoriti u časopis koji bi, prema prvobitnoj zamisli, izlazio tromjesečno, ali je hrvatska

historiografija dobila u njemu prvi put organ koji je svojim, više-manje redovitim, izlaženjem, privlačenjem mladih povjesničara na suradnju i razvijanjem znanstvene kritike postao jedan od trajnih dijelova njezine organizacione podloge.

Mnogo širu djelatnost u organizaciji historiografskog rada mogla je od 1948. razviti Akademija. Ona je, prije svega, nastavila s izdavanjem dotadašnjih serija i dodala im neke nove. To su bile: *Građa za gospodarsku povijest Hrvatske* i *Građa za noviju povijest Hrvatske*, a za povjesničare su donekle dolazile u obzir i serije *Hrvatskih latinista* i *Hrvatske bibliografije*. Međutim, prve dvije od tih serija nisu se trajno održale, a Starine su uskoro, s 45. sveskom, promijenile svoju prvobitnu namjenu. Mjesto da ostanu povremeni zbornik manje izvorne građe i s njom povezanih priloga, one su se najzad pretvorile u zbornik tekstova za koje se — po nekom nedovoljno određenom kriteriju — i danas smatra da im nije mjesto u Radu. Ni *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, u kojoj su bile izdavane veće zbirke građe, nisu zadržale početni zalet što su im dala izdanja notarskih spisa nego su doskora bila na duže vrijeme obustavljena.

Od novo osnovanih ustanova koje su, potpuno ili djelomično, dolazile u obzir za historiografiju, treba na prvom mjestu spomenuti Historijski institut JAZU u Zagrebu (1947), koji je, u vezi s Arhivom JAZU i zatim nekim širim pothvatima razvio stanovite oblike unutrašnjega institutskog rada, a 1954. pokrenuo i svoj Zbornik radova, donedavno ograničenih na njegovo osoblje. Dvije godine kasnije, 1949, osnovan je Historijski institut JAZU u Dubrovniku, koji je iste godine pokrenuo zbornik radova različitih suradnika pod imenom *Analâ*, ali neke djelotvornije oblike unutrašnjeg rada nije uspio razviti. Od tih dvaju instituta bitno se razlikuju Muzej hrvatskih starina u Splitu i Pomorski muzej u Dubrovniku; prvi je 1949. obnovio »Starohrvatsku prosvjetu«, koja se svojom trećom serijom pretvorila u zbornik radova iz srednjovjekovne arheologije i povijesti, a drugi je 1954. pokrenuo Građu za pomorsku povijest, kojoj je isključivim suradnikom bio do danas upravitelj toga muzeja. Prilozi hrvatskoj povijesti našli su, nadalje, mjesto i u Radovima Instituta JAZU u Zadru, osnovanog 1954, te u izdanjima Jadranskog instituta u Zagrebu i Sjeverojadranskog instituta u Rijeci, koji su također osnovani 1954.

U organizacionu podlogu za razvoj hrvatske historiografije ulaze, dakako, i neki drugi arhivi i muzeji, ali su trajnije značenje zadržali samo Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, pokrenut 1953, i, po svojim priložima povijesti, Osječki zbornik, koji povremeno izdaje Muzej Slavonije u Osijeku.

Ako se još uzme u obzir da su hrvatski povjesničari u znatnom broju aktivno sudjelovali na prvom kongresu jugoslavenskih historičara 1954. u Beogradu i da su iduće godine organizirali i svoje prvo savjetovanje u Zagrebu, nema sumnje da su organizacioni oblici, u kojima se nakon rata ispoljavala znanstvena djelatnost na području historiografije, bili u nas mnogo raznolikiji nego ikada prije i da su oni morali na nju pozitivno utjecati. Valja samo požaliti što su, iz određenih političkih obzira, nedovoljno zapažene prošle neke obljetnice u hrvatskoj prošlosti koje su se već otprije pokazale kao jedan od veoma pogodnih oblika u organizaciji znanstvenog rada. Tako je 1100-godišnjica isprave kneza Trpimira bila obilježena samo jednim skromnim prilogom

u Matičinu »Kolu«, a 300-godišnjicu Vitezovićeve rođenja proslavila je 1952. samo »Sindikalna grupa službenika prosvjetno-naučne struke JAZU« uspjelom izložbom Vitezovićeve djela i izdanjem kataloga koji je svoju vrijednost zadržao do danas. Preostala je samo 100-godišnjica revolucije 1848, kojoj je bilo posvećeno više većih i manjih priloga i koja je omogućila da se započne s kritikom negativnog odnosa prema tadašnjem narodnom pokretu u nas.

Najzad — razdoblje do 1955. značajno je i po tome što se sa svojim radovima pojavila prva poratna generacija hrvatskih historičara, koji danas, zajedno s nekoliko pripadnika starijih pokoljenja, nose na sebi poglaviti teret hrvatske historiografije. Pojava te generacije nije obilježila nikakvu prekretnicu u bilo kojem obliku. Ulazeći u historiografiju pretežno na stranicama Historijskog zbornika, ona je nastavila njezin dotadašnji razvoj neometana nikakvim ideološkim ogradama.

Prema tome, pojava nekih dvadesetak novih imena u hrvatskoj historiografiji između 1948. i 1955. ne daje još, sama po sebi, dovoljno razloga da posluži nekoj periodizaciji poratnog razdoblja u razvoju hrvatske historiografije. Uostalom, od njih je tada svega polovica objavila poneku raspravu. Pogotovu bi bilo neispravno primijeniti ovdje onaj pokušaj periodizacije koji bi, s međašem na početku 50-ih godina, tobože, odgovarao »etapama socijalno-ekonomskog i društveno-političkog razvitka« u Jugoslaviji.¹² O nekom paralelizmu između socijalno-ekonomskog i političkog razvitka zemlje s jedne i razvoja jugoslavenske odnosno hrvatske historiografije s druge strane ne može se govoriti, iako se utjecaj prvoga ne može sasvim odreći. Dokazuje to naprijed spomenuti proces liberalizacije koji se oko 1948. povoljno odrazio na razvoj historiografije. Međutim, uvođenje radničkog samoupravljanja, praćeno velikim promjenama u subvencioniranju znanstvenog rada i izdavačke djelatnosti, usporilo je na neko vrijeme taj razvoj. Pokazuje to primjer »Historijskog zbornika« koji je od svoga šestogodišnjeg, 1953, više godina izlazio u skućenom opsegu od najviše 250 strana. Dakako, da ta promjena financijske prirode nije mogla imati ništa zajedničkog s metodološkim usmjerenjem historiografije.

Ako, dakle, g. 1955. navodimo kao graničnu u periodizaciji poratne historiografije, onda to možemo donekle opravdati izgradnjom njezine organizacije podloge, održavanjem prvog savjetovanja i učešćem hrvatskih povjesničara na X Internacionalnom kongresu historijskih nauka u Rimu 1955. Tom je prilikom bila izrađena i bibliografija historijskih radova, koja je u obliku résuméâ prvi put prikazala cjelovit razvoj jugoslavenske historiografije u poratnom desetljeću. Budući da vlastite bibliografije nismo imali, pa ona i danas stoji pred nama kao jedan od najprečih zadataka, to omašan svezak pod naslovom »*Dix années d'historiographie yougoslave 1945—1955*« može također poduprijeti opravdanje spomenute periodizacije.

Hrvatska je historiografija u tih deset godina načela mnoge nove probleme i znatno pridonijela rješavanju starijih. Nije se pri tom ograničila samo na njihovu monografsku obradbu nego je, s različitim uspjehom, pokušala da poneku problematiku obuhvati u cjelini i na taj se način približi sintezi, za kojom historiografija uvijek teži kao svojim konačnim ciljem. U antičkoj povijesti

¹² Ivan Očak, u priručniku »Istoriografija novoj i novejšoj istorii stran Evropy i Ameriki«, Moskva 1968, 384.

razmatrana su, često primjenom novih metodičkih postupaka, pitanja grčke kolonizacije na našoj obali, ilirskog i keltskog supstrata te limitacije agera rimskih kolonija — od reda pitanja koja omogućavaju i bolje razumijevanje početaka hrvatske povijesti. U proučavanju srednjeg vijeka, do prodora Turaka u hrvatske zemlje, pažnja se povjesničara usredotočila na pitanje doseljenja Hrvata i neka, već otprije sporna, pitanja političkog razvoja do XII stoljeća, na problematiku ekonomskih i društvenih odnosa u feudalnom društvu, napose u starom Dubrovniku, na pitanje postanka slavonskih gradova, na analizu nekih važnih izvora koji su tada bili i kritički objavljeni, te na problem hereitičke »crkve bosanske«, koji se u sukobu oprečnih mišljenja znatno primakao svom konačnom rješenju. O idućem razdoblju, do kraja XVII stoljeća, razmjerno se najmanje pisalo, ali su i tu, između ostaloga, rješavana do tada zapostavljena pitanja društvenih odnosa, »vlaških prava« na teritoriju Vojne Krajine i početaka kapitalizma, a znatnu su prinovu donijeli i radovi o dubrovačkoj diplomaciji, o kulturno značajnoj pojavi praznovjerja u vezi sa spaljivanjem »vještica« i drugo. Novija povijest zastupljena je, u prvom redu, mnogim priložima o događajima u nas za revolucije 1848, o posljedicama Napoleonova prodora u naše zemlje, o ilirskom pokretu, pravaštvu i radničkom pokretu, koji tek sada prvi put postaje predmet znanstvenog proučavanja, o pokretima i događajima g. 1918. Među cjelovitijim obradbama različitih kompleksnih pojava ističu se djela R. Bićanića, »Hrvatska ekonomika na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam« (1951), i Stj. Pavičića, »Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji« (1953). Njihovo, gotovo pionirsko, značenje ne umanjuje činjenica da je Bićanićeva osnovna teza o »doba manufakture« u nas naišla na opravdan otpor i da ni Pavičićevo djelo nije bilo pošteđeno kritičkih primjedaba koje su se uglavnom odnosile na neka metodička pitanja. Posebno mjesto pripada Matičinu zborniku o Rijeci (1953), u kojem su prvi put u hrvatskoj historiografiji osvijetljena mnoga zbivanja u prošlosti toga grada i koji je pokazao da i takav kolektivni rad ulazi u vrlo korisne oblike organizacione prirode.

Ovim se pregledom ne može, dakako, iscrpsti sva, vrlo raznolika, tematika historiografske produkcije u nas do g. 1955. niti je to zadaća ovih redaka. Ipak treba napomenuti da je tek sada prošlost hrvatskog naroda u Istri našla napokon trajno mjesto u našoj historiografiji i da se najzad počela sustavna briga posvećivati i glagoljaškoj baštini, za čije proučavanje je 1952. osnovan Staroslavenski institut i pokrenut njegov časopis »Slovo«. Iako se težište u njegovu radu nalazi na slavističkim jezičnim studijama, mnogi plodovi toga rada stalno obogaćuju našu kulturnu povijest — u najširem značenju tog pojma.

Usporedo s prikazanom djelatnošću tekle su od 1949. pripreme za prvu knjigu »Historije naroda Jugoslavije«, u kojoj je grupa od devet suradnika na više od 200 strana obradila hrvatsku povijest do početka XVI. stoljeća, osim povijesti Dubrovnika koju je obradio J. Tadić. Konačan tekst proizašao je iz mnogih diskusija, koje su se u nas tada prvi put primijenile u tako širokom opsegu, a ponegdje i dosta dubokih zahvata uže redakcije. Uza sve to što se pojedina poglavlja razlikuju po svom metodičkom pristupu, taj pregled u cjelini temeljito odudara od svih dotadašnjih pokušaja takve sinteze po tome što je u njemu mjesto slijeda vladara i političkog razvoja položeno težište na povijest naroda i njegova ekonomsko-socijalnog razvoja. Kao prvi pokušaj te

vrste on nije ni danas izgubio svoje značenje, iako je hrvatska historiografija od tada u mnogo čemu došla do protivnih ili pouzdanijih rezultata. Ta je okolnost i njom uvjetovana potreba da se tekst preradi, već nekoliko godina nakon izlaska knjige, utjecala na odluku da se prijedlog o ponovnom izdanju i njegovu prijevodu na njemački i francuski jezik, za koji je poticaj došao izvana, ne primi.

Budući da je za XII Internacionalni kongres historijskih nauka, koji je 1965. održan u Beču, bio ponovo priređen dosta opsežan pregled historiografskog razvitka u proteklih deset godina i to — za razliku od prvoga — u okviru pojedinih nacionalnih povijesti,¹³ ulaženje na ovom mjestu u pojedinosti tadašnjeg razvoja hrvatske historiografije nije potrebno. Međutim, s obzirom na neke netočne ocjene njezina cjelokupnoga poratnog razvoja, koje u pravilu proizlaze iz nepoznavanja toga razvoja, a ponekad i iz njegova hotimičnog i svjesnog falsificiranja, koje nema sa znanstvenom kritikom ništa zajedničkog, neophodno je utvrditi neke osnovne činjenice značajne za hrvatsku historiografiju u drugom desetljeću nakon rata.

Institucionalna baza, izgrađena u prvom desetljeću, i dalje se širila. Kao što je već rečeno, ona sama po sebi nije obilježila nikakvu prekretnicu. Instituti JAZU, s izuzetkom Historijskog instituta u Zagrebu, uglavnom su se ograničili na izdavačku djelatnost, koja se, na isti način mogla provoditi u bilo kojem drugom organizacionom okviru, uz jedini uvjet da se za to raspolože potrebnim novčanim sredstvima. Tim su se institutima, koji su u službenoj praksi neispravno smatrani isključivo historijskima, a broj kojih se 1964. uvećao daljnjim Institutom za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka, pridružila dva nova: 1961. osnovan je Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, a iduće godine Historijski institut Slavonije u Slavanskom Brodu. Prvi je 1963. pokrenuo »Putove revolucije« kao svoj povremeni organ, a drugi Zbornik radova, u kojemu sve više surađuju povjesničari izvan Instituta. Obje su ustanove razvile uz to stanovitu izdavačku djelatnost ograničavajući se gotovo isključivo na najnovije razdoblje.

Nedavno je jedan promatrač — kako se sam naziva — izrazio mišljenje da je s pojavom prvog instituta »došlo do nove situacije u historiografiji, kada se stvari počinju mijenjati«, da je to bio »prvi pokušaj otpora općem stanju« i da je »aktivnost« te ustanove u stvari »nagovještaj novog razdoblja«¹⁴. Izjava, koju autor nije potkrijepio ni jednim dokazom, dopušta u svojoj neodređenosti različita tumačenja. Budući da ističe otpor »općem stanju«, čini se da je želio da preko granica historiografije prijeđe u široku arenu politike. U svakom slučaju, znanstvena djelatnost toga Instituta, koji je uskoro nakon svog osnutka postao jedan od najtežih financijskih problema Savjeta za naučni rad, ni po čemu ne pokazuje da nagoviješta neko novo razdoblje u razvoju hrvatske historiografije. Uzalud ćemo u »Putovima revolucije« tražiti znakove nekog otpora prema dotadašnjoj usmjerenosti znanstvenog rada i otvaranje nekih novih vidika na području historiografije. Naprotiv, poticaj za to da Institut postane pravo znanstveno središte za istraživanje novije hrvatske povijesti — što još ni danas nije — i da se povijest radničkog pokreta prestane već jednom proučavati odvojeno od općeg toka nacionalnog razvoja, došao je od strane

¹³ Historiographie yougoslave 1955—65, Beograd 1965, str. 525.

¹⁴ Zvane Črnja u »Dometima« IV, 4—5, 1971, 87.

povjesničara izvan njegove sredine. A ni njegova izdavačka djelatnost ne unosi u razvoj hrvatske historiografije ništa novo — ni po tematici ni po metodama znanstvenog rada.

Na daljnji razvoj hrvatske historiografije u spomenutom razdoblju povoljno je djelovala pojava još nekih periodičkih izdanja, kao što su »Jadranski zbornik«, koji su 1956. počele zajednički izdavati Podružnice Povijesnog društva u Rijeci i Puli, »Arhivski vjesnik«, koji od 1958. izlazi kao organ Arhiva Hrvatske, te »Pomorski zbornik«, koji od 1962. izdaje Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije u Zadru i Rijeci. Dodamo li k tome »Radove« Odsjeka za povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kojih je prvi svezak izašao 1959, zatim različite književne časopise u Zagrebu i drugim našim kulturnim središtima, koji su u sve većem broju donosili historijske priloge, pa im ponekad posvećivali i cijele brojeve, najzad regionalne i mjesne zbornike u kojima su članci iz povijesti uvijek zauzimali znatan prostor, — ne može se poreći da je mogućnost objavljivanja znanstvenih i stručnih priloga iz povijesti bila već tada u stalnom porastu.

Stanovito značenje u razvoju hrvatske historiografije pripada od 1955, kada je izašao njezin prvi svezak, Enciklopediji Jugoslavije. Ona nam, u neku ruku, nadomješta bio-bibliografski leksikon, na kojem još uvijek oskudijevamo, a rad na različitim natuknicama iz hrvatske prošlosti i historiografije, među kojima ima mnogo malih studija ili eseja što počivaju na rezultatima vlastitih istraživanja autorâ, također se može ubrojiti u organizacionu podlogu naše historiografije.

Za razliku od prošlog razdoblja, u drugom su desetljeću napokon i neke obljetnice iz narodne prošlosti dale poticaj za održavanje znanstvenih skupova koji su od tada postali veoma korisni oblici organiziranoga znanstvenog rada, iako su, na prvi pogled, samo prigodnog karaktera. Prvo takvo savjetovanje odnosilo se na stogodišnjicu narodnog preporoda u Dalmaciji, povezanu s pokretanjem novina »Il Nazionale — Narodni list« 1862, a obuhvatilo je i početke preporodnog pokreta u Istri. Drugo, pak, savjetovanje odlučno je utjecalo na ispravniju ocjenu političke djelatnosti Ivana Mažuranića, prilikom 150-godišnjice njegova rođenja 1964. Trajni su rezultat ovih savjetovanja bili, dakako, zbornici referata i drugih znanstvenih priloga koji u razvoju hrvatske historiografije i književnosti označavaju važne međaše. Uopće je obljetnica narodnog preporoda u Dalmaciji, a donekle i u Istri, pobudila tako velik interes među hrvatskim povjesničarima da je povijest toga pokreta obogatila znatnim brojem novih znanstvenih priloga i mnoštvom do tada potpuno neobrađenih ili samo površno dodirnutih problema.

Na organizacionu podlogu naše historiografije odlučno je od otvaranja Sveučilišta 1874. utjecalo stanje katedara povijesti na Filozofskom i Pravnom fakultetu. Pri tom se ne radi samo o odgoju znanstvenog podmlatka, koji je do pojave posebnih instituta nakon 1945. bio ograničen na te fakultete, nego i o činjenici da su njihovi nastavnici u prvom redu pozvani da unapređuju interese hrvatske historiografije svojom znanstvenom i organizacionom djelatnošću. S obzirom na to ne može se dovoljno ocijeniti činjenica da je broj nastavnog i pomoćnog osoblja na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu porastao od šest g. 1955. na trinaest u idućih deset godina. Pribrojimo li k tome povjesničare s drugih fakulteta u Zagrebu, Zadru i Splitu, koji su, s jednim

jedinim izuzetkom, bili upravo u tom razdoblju otvoreni, dolazimo do brojke od oko dvadeset i pet znanstvenih radnika koji, između ostaloga, imaju i tu dužnost da budu poglaviti nosioci znanstvenog rada na historiografskom području.

Taj je brojčani porast povjesničara na katedrama naših fakulteta bio znatnim dijelom uvjetovan pojavom druge poratne generacije na početku 60. godina, a ponešto i najmlađe, treće generacije koja je tek u posljednjih pet godina počela postepeno ulaziti u znanstveni rad. Prema tome, govoriti o nekom starom i mladom pokoljenju u hrvatskoj historiografiji nakon 1945. sasvim je pogrešno. Pored tzv. veterana veoma različite starosti djeluju danas već tri pokoljenja historičara, od kojih prva dva, a pogotovu prvo, imaju već izgrađenu znanstvenu fizionomiju.

Ne iznenađuje, dakle, daljnja činjenica, koja je s prethodnom u najtješnoj vezi, tj. da se drugo desetljeće nakon rata odlikuje izuzetnom plodnošću znanstvenog rada na hrvatskoj povijesti i da se ta kvantiteta ne može ocijeniti samo kao neka neznatna »pozitivistička« rabota — kako to ponekad čine samozvani suci koji kao nestručnjaci ne poznaju uopće razvoj hrvatske historiografije. Dokazuje to osnovna tematika naše historiografije u ovom razdoblju.

U proučavanju antike prevladavaju pitanja koja su, u cjelini, važna za studij tzv. etničke stratigrafije onih krajeva u kojima danas Hrvati žive. U srednjovjekovnoj problematici, veoma raznovrsnoj, raspravljalo se o pitanjima doseljavanja Hrvata i nekim ostacima starijih uređenja na našoj obali, zatim Neretljanske kneževine, ustanove 12-ero plemena, društvenih odnosa, feudalne rente, ekonomskog razvoja i promjena u poreznom sistemu, društvenih pokreta, pojedinih gradova s težištem na Dubrovniku, heretičke »crkve bosanske« i dr. Prošlost Istre u srednjem vijeku bila je uglavnom zastupana izdanjima nove izvorne građe, što je i razumljivo, jer se povijest hrvatskog naroda u Istri ograničava tada na život sela. Razdoblje od XVI do XVIII st. ostalo je i dalje, pored antike, najslabije zastupano po broju objavljenih priloga, osobito u političkoj povijesti, gdje je najviše pažnje privukla urota Petra Zrinskoga, i povijesti Vojne Krajine. Međutim, pitanja agrara i seljačkih buna, manufaktura, trgovine i pomorstva, turskog prodora i migracija daju tim prilozima posebno obilježje. Dobro je zastupana i prošlost Dubrovnika, njegov ekonomski razvitak i organizacija konzularne službe, a u kulturnoj povijesti problem protestantizma i zagonetna ličnost Jurja Križanića. U raspravama iz XIX i početka XX stoljeća težište se znanstvenog interesa nalazilo na ekonomskom razvoju, odjeku Francuske revolucije, ilirskom pokretu i različitim pitanjima koja su s njime usko povezana, na događajima za revolucije 1848, preporodu u Dalmaciji i u Istri, Vojnoj Krajini, pravaštvu, političkim borbama od 60. godina dalje, problematici sela nakon ukidanja feudalnih odnosa, radničkom pokretu, narodnom pokretu 1903, ideji jugoslavenstva itd. Iako su se tek u ovom desetljeću počela znanstveno istraživati najnovija zbivanja od početka prvoga svjetskog rata dalje, ipak su u ovcem broju rasprava rasvijetljena različita pitanja, važna za razumijevanje cjelokupnog razvoja. To su: postanak Jugoslavenkog odbora, djelatnost Frana Supila, obrat Stjepana Radića, Ženevska konferencija, Zeleni kader, odjek obiju ruskih revolucija 1917, nemiri u toku 1918, pobuna kotorskih mornara, postanak i djelatnost Narodnog vijeća SHS, Hrvatska zajednica, Zagrebačke punktacije (1932), općinski izbori u vrijeme Banovi-

ne Hrvatske, radnički pokret i dr. Kako se vidi, težište se istraživanja nalazilo na prvom svjetskom ratu i njegovim neposrednim posljedicama, a razdoblje je stare Jugoslavije postalo predmet proučavanja samo po nekim svojim političkim i socijalnim pojavama. Još su rjeđi bili prinosi hrvatskih povjesničara povijesti NOB-e, o kojoj su uglavnom pisali samo njezini učesnici, objavljujući često, u obliku memoara ili iscrpnih prikaza, dragocjenu građu za buduća istraživanja.

Usporedo s raspravama objavljena je do tada nepoznata ili prvi put kritički priređena arhivska građa, a pojavilo se i nekoliko djela koja iz različitih razloga, pa i kao sinteze, zavređuju posebnu pažnju. To su, na primjer, radovi Grge Novak: »Grci na Jadranu«, »Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća«, te njegova opsežna »Povijest Splita« u 3 knjige, zatim »Seobe i naselja u Lici« od Stjepana Pavičića (1962), velika monografija Mije Mirkovića o Flaciusu (1960), »Povijest novinstva Hrvatske 1771—1939« od Josipa Horvata (1962), »Jugoslavija između dva rata« od Ferde Čulnovića u dvije knjige (1961) i njegovo djelo o »Dvadeset sedmom martu« (1965), te »Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918« iz pera Vase Bogdanova (1958). Kao priručnike, u kojemu neophodne historičaru, treba tim djelima dodati: »Građu za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske«, u 2 sveska, od Zlatka Herkova (1965), »Corpus der mittelalterlichen Münzen von Croatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien« od Ivana Renjela (1959), treće izdanje Šišićeva »Pregleda povijesti hrvatskog naroda« (1962) i, najzad, dovoljno opsežan prikaz hrvatske povijesti XVI—XVIII stoljeća iz pera sedmorice hrvatskih historičara u drugoj knjizi »Historije naroda Jugoslavije« (1959), koji, doduše, nije u svim svojim dijelovima jednake vrijednosti, ali se po svom načinu prilaženja hrvatskoj povijesti kao prošlosti najširih slojeva hrvatskog naroda temeljito razlikuje od svih dotadašnjih pokušaja sinteze.

Zadaća ovih redaka nije u tome da budu bibliografski potpuni niti oni mogu obuhvatiti svu tematiku brojnih priloga hrvatskoj povijesti u desetljeću od 1955—65, koje u razvoju hrvatske historiografije nakon rata zauzima središnje mjesto po svom trajanju i obilju radova.¹⁵ Iako nepotpuni i ponešto zamorni u svom nizanju, ovi podaci imaju isključivo tu svrhu da pokažu kako je hrvatska historiografija i tada obraćala pažnju onim problemima u prošlosti hrvatskog naroda koji se doista mogu ocijeniti kao bitni. Ova konstatacija, dakako, ne govori još o kvaliteti objavljenih radova, među kojima, prirodno, ima i ponešto slabijih, ograničenih na iznošenje golih fakata, a ni svako novo mišljenje, ma kako ono bilo zanimljivo, ne postaje odmah pouzdana historijska istina. Uza sve to je za ocjenu značenja toga znanstvenog rada najvažnija upravo ta činjenica da je hrvatska historiografija tada znatno uznapredovala u produbljanju problematike koju je istraživala i da nije poznavala nikakve tabu-teme nego se smjelo hvatala u koštac s različitim osjetljivim problemima i mnoge od njih uspješno rješavala. U tom je njezinu nastojanju za znanstvenom istinom nije nitko sprečavao, ali su rezultati tih napora ostali uglavnom ograničeni na razmjerno uski krug stručnjaka. Oni nisu nailazili na dovoljno

¹⁵ Usp. J. Šidak, Hrvatska historiografija 1955—65 (I dio; obuhvaća hrvatsku povijest do 1914), HZ XVIII, 1965, 1—46.

razumijevanja odozgo, a ni naše društvo nije tada još, iz mnogo razloga, pokazivalo dublji interes za vlastitu prošlost. Ahistorizam, koji se opravdano ističe kao jedno od bitnih obilježja naše nedavne prošlosti, u najtješnjoj je vezi s unitarističko-centralističkim kursom naše državne politike, i tek ga je otpor protiv ove politike i njime potaknut porast nacionalne svijesti počeo prevladavati u prilog jedino ispravnom odnosu prema povijesti svog naroda. Jer nacionalne svijesti, ma kako ona bila u socijalnom pogledu revolucionarna, ne može biti bez duboke ukorjenjenosti u narodnoj prošlosti. Prema tome, nije hrvatska historiografija trebala tek postati svjesna svojih dužnosti prema narodu nego se narod zapravo sjetio da ima svoju prošlost i svoju historiografiju. Brutalnu priču o batini potrebnoj da hrvatska historiografija, koja je tobože zanijemila, opet progovori,¹⁶ trebalo je namijeniti nekom drugome.

Utoliko više iznenađuje što se i poneki historičar nepromišljeno priključuje takvim ocjenama dajući im neki privid objektivnosti. Nedopustivo je pisati i donositi ma kakve ocjene o »crno-bijelim shemama« u najnovijoj hrvatskoj historiografiji, a da se neupućenog čitaoca ne obavijesti o njezinu stanju u cjelini. Nitko ne može poreći da je primjena nekih pseudo-marksističkih shema u razdoblju o kojem je ovdje riječ izopačila štošta u prikazu novije hrvatske povijesti, ali ustvrditi da je takav pristup povijesti, ograničen u stvari na jednog historičara s dubokom sklonošću prema političkoj publicistici, »nužno udario rušilački pečat najnovijoj hrvatskoj historiografiji«, i da je takvo »tumačenje povijesti jako snizilo razinu hrvatske historiografije«, teška je dezinformacija čak i onda ako se potkrijepi s dva-tri citata iz jednog udžbenika o kojima se može imati različito mišljenje.¹⁷

Preostalih pet godina koje nas dijele od posljednjeg izvještaja o stanju u hrvatskoj historiografiji iz g. 1965. potvrđuje ispravnost ocjene koja proizlazi iz njezina cjelovitog razvoja nakon rata.

Organizaciona podloga za taj razvoj nije se više bitno promijenila, iako danas nastojimo da je osnutkom sveučilišnog instituta za hrvatsku povijest učinimo čvršćom i djelotvornijom. Izdavačka djelatnost, promatrana u cjelini, u stalnom je porastu. Ponegdje, doduše, nailazi na stanovite poteškoće, ali one nisu objektivne prirode. Ako, na primjer, Akademijin »Rad« sve više oskudijeva

¹⁶ Na pitanje koje mu je bilo postavljeno o tome da li je, po njegovu mišljenju, Kulundžićeva knjiga (v. bilj. 20) »imala utjecaja na oživljavanje rada u oblasti hrvatske kulturne baštine« odnosno »djelatnosti s područja hrvatske povijesti«, Ivo Frangeš je u Vjesniku od 29. XII 1970. odgovorio: »Od udarca batinom po glavi znaju ponekad nijemi progovoriti. Nekima se vraća i pamćenje. Ipak, ne preporučujem takvu terapiju.« — Ne poznavajući uopće suvremenu hrvatsku historiografiju i probleme koje ona rješava, književni kritičar Dubravko Jelčić uskoro se zatim u članku: »Službouljudni povjesničari« (Vjesnik 9. II 1971) pridružio Kulundžićevim uvredama optužujući »naše oficijelne povjesničare«, tj. »profesore hrvatske povijesti na zagrebačkom Sveučilištu«, da se »godinama iscrpljuju u nevažnim sporovima i da troše snagu i vrijeme u istraživanju sporednih podataka«. Umjesto da, kao stručnjak, kritički progovori o stanju u kojem se danas nalazi povijest hrvatske književnosti, kojoj je jedna sinteza doista neophodna, a svakako zahtijeva manje truda od sinteze cjelovitoga povijesnog razvoja hrvatskog naroda, Jelčić u svojoj nezalačkoj nadmenosti zavodi u bludnju neupućenog čitaoca kao da Eugenu Kvaterniku doista prijeti opasnost da mu jednom kakav sveučilišni profesor hrvatske povijesti odrekne i — »njegovu opstojnost«!

¹⁷ Vera Čiliga, O crno-bijelim shemama u najnovijoj hrvatskoj historiografiji, Kritika 16, 1971, 108—110.

na priložima iz hrvatske povijesti, onda razlog tome ne valja tražiti u njihovu nepostojanju ili u previsokom kriteriju recenzenata za njihovo objavljivanje, nego u činjenici da glavni tok naše historiografije ne teče već dosta dugo koritom Akademije. Pojava triju posljednjih dvogodišnjaka »Historijskog zbornika« — da uzmemo još jedan primjer — nije posljedica nedostatnih novčanih sredstava, kako se ponekad tvrdi, nego činjenica da teret njegova izlaženja leži gotovo isključivo na njegovu glavnom uredniku. Prema tome, teškoće su u oba slučaja organizacione prirode. Časopis »Putovi revolucije« pre-stao je, doduše, 1967. izlaziti, ali je Institut za historiju radničkog pokreta počeo 1969. kao svoj organ izdavati »Časopis za suvremenu povijest«, koji danas ima vrlo dobre uvjete da se razvije u glavni časopis za noviju hrvatsku povijest od druge polovice XIX stoljeća dalje. Pojavili su se i neki novi zbornici s regionalnim obilježjem, kao što su to Senjski i Krčki, koji jednim svojim dijelom ulaze i u historiografiju. U tri knjige historijske bibliografije, koju od 1965. izdaje »Jugoslavenski leksikografski zavod, dobili smo napokon i bibliografiju historijskih priloga koji su u periodičkim izdanjima bili objavljeni do g. 1945.¹⁸ Iako je ova bibliografija, ukoliko dolaze u obzir historijski časopisi, nastavljena u beogradskom »Istorijskom glasniku«, ipak je neophodno da čim prije započnemo s pripremama za sustavni rad na bibliografiji priloga iz hrvatske povijesti od 1945. dalje.

Neke su važnije obljetnice u hrvatskoj prošlosti i sada potakle intenzivniji rad na proučavanju pojedinih problema i ličnosti — od hrvatskoga narodnog preporoda (1966), preko znanstvenog savjetovanja o Ivanu Kukuljeviću (1969) te simpozija o Jugoslavenskom odboru (1966) i hrvatskom preporodu u Dalmaciji i u Istri (1970), do proslave Frana Supila (1970), urote Petra Zrinskoga i pobune labinskih rudara (1971). Boljem poznavanju razvoja hrvatske kulture mnogo je pridonijela proslava 300-godišnjice visokoškolske nastave u Zagrebu; ona je, između ostaloga, omogućila izdanje opsežne Spomenice u dvije knjige (1969—70), od kojih je prva izrazito historijskog značaja.

Ne ulazeći ovdje poblizje u razmatranje tematike, koju je hrvatska historiografija nakon 1965. obrađivala, treba konstatirati da je ona i dalje obuhvaćala sva razdoblja hrvatske povijesti, ali da se tendencija za prenošenjem težišta u njoj na XIX i XX stoljeće nastavila, zahvaćajući pri tom sve više razdoblje između dva rata. Pored toga su pojedine oblasti hrvatskoga etničkog teritorija, koje su već otprije postepeno ulazile u okvir naših istraživanja, zauzele najzad mjesto koje im po njihovu značenju za cjelokupni razvoj hrvatskog naroda pripada, iako to sa svakom od njih nije jednako pomnjivo urađeno. Poneke dotadašnje praznine počele su se osjetljivo popunjavati, pa je i dugo zapostavljano razdoblje od XVI—XVIII stoljeća, osobito u vezi sa seljačkom bunom 1573, dobilo više važnih prinova.

Među cjelovitijim prikazima značajna su za današnju hrvatsku historiografiju, po tematici i metodama rada, djela kao što su: »Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim našim krajevima«, u tri knjige, od Ivana Ostojića; »Seljačka buna 1573« od Josipa Adamečka, izrađena na do sada nepoznatoj izvornoj građi; »Povijest hrvatskog naroda od 1860—1914«, kolektivni rad četvorice auto-

¹⁸ Usp. moju ocjenu »Bibliografije rasprava i članaka IV Historija«, HZ XXI—XXII, 1968—69, 573—575.

ra,¹⁹ u mnogočemu pionirskog značaja; »Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914—1918. od Dragovana Šepića i »Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku od Nade Klaić, koja je knjiga tek ovih dana ugledala svjetlo.

Prema tome — hrvatska historiografija je u posljednjih četvrt stoljeća uradila više nego u ijednom svojem prijašnjem razdoblju, i to ne samo s obzirom na količinu obavljena posla nego i na njegovu kakvoću. Pored velikog broja rasprava, kojih rezultati utječu na cjelovitu koncepciju hrvatske povijesti, ona je dala i nekoliko temeljnih sinteza na pojedinim područjima svojih istraživanja, a u cjelini je položila dosta čvrstu osnovu za buduću sintezu cjelokupne povijesti hrvatskog naroda. Na tu sintezu pomišljalo se već pred više godina i Savjet za naučni rad najspremnije je tu zamisao podupro, ali se ona, iz više razloga, nije mogla provesti u život. Pa ipak, posljednje dvije, naprijed spomenute sinteze hrvatske povijesti zahvaljuju svoj postanak upravo toj neostvorenoj zamisli, a razlike u koncepciji njihovih tekstova objašnjavaju poglaviti razlog, zbog kojega se takav kolektivni napor nije mogao do sada poduzeti.

Unatoč očiglednom napretku u prošlih četvrt stoljeća, hrvatska se historiografija danas nalazi u apsurdnom položaju. Nakon jednoga podmuklog napadaja na nju prošle godine, u kojem je autor svoj osobni obračun, ispunjen mnoštvom izmišljotina, laži i kleveta, zavio plaštem tobože ugroženih »hrvatskih svetinja«,²⁰ pojavili su se odjednom samozvani suci koji lome nad njom štap. Jedan od njih optužuje hrvatske povjesničare što »nisu uspjeli ispuniti dug prema vremenu i svome narodu«, prijeteci im, štaviše, nestrljivošću šire javnosti koja od njih, tobože, očekuje »i obuhvatna dorečena djela«. ²¹ Drugi je u cjelini ocjenjuje kao »promašaj«, govori o nekoj »krizi u koju je zapala« i otkriva u njoj neke »uočljive deformacije«, poblize neoznačene, osuđujući osobito njezinu »prenaglašenu kritičnost«, zbog koje je čak nedavno »demitizirala« i »zapravo likvidirala« jednoga Grgura Ninskog iz X stoljeća. Štaviše, smatra je krivom što nije uspjela stvoriti jednoga Krležu ili barem jednog Ranka Marinkovića, upućujući je da se povede za književnicima i tako »snađe u nekim svojim prazninama«. ²² Iako ove ocjene proizlaze, najblaže rečeno, iz neznanja i nerazumijevanja za prirodu znanstvenog rada, koji se bitno razlikuje od svakoga književnoga, a pogotovu pjesničkog stvaralaštva, ipak im se ovih dana pridružio jedan historičar, koji je i sam dao zapažen prinos napretku naše povijesne znanosti, izjavivši da hrvatska historiografija doista »nije izvršila svoju društvenu funkciju«, iako se — kako dodaje — ne može reći »da je kriza bila takva da ništa nije stvoreno«. ²³

Međutim — hrvatskoj historiografiji nije potrebna nikakva Canossa. Ona može danas s pouzdanjem gledati na svoj daljnji razvoj, jer je — ako je obu-

¹⁹ Jaroslav Šidak (razdoblje do 1883), Mirjana Gross (1883—1914), Igor Karaman (ekonomski razvoj 1883—1914) i Dragovan Šepić (Istra 1870—1914).

²⁰ Zvonimir Kulundžić, Tragedija hrvatske historiografije, Zagreb 1970. — Usp. odgovore Povijesnog društva Hrvatske i J. Šidaka u Vjesniku 31. III 1970. pod naslovom: »Istina o tobožnjoj tragediji hrvatske historiografije« te članak J. Šidaka, O znanstvenoj istini i lažnim mitovima, Vjesnik u srijedu, 29. IV 1970, 10—11.

²¹ »Pripomena uredništva« uz članak Mirjane Gross, Hrvatska historiografija na prekretnici, Kritika 14, 642.

²² Zvane Črnja, u intervjuu »Na udaru kritike«, Dometi 4—5, 1971, 79—99.

²³ Mirjana Gross, Dometi, na i. mj., 92.

hvatimo u njezinoj dijalektičkoj cjelini, sa svim njezinim unutrašnjim suprotnostima, sukobima i nedostacima — ipak svoju društvenu funkciju dostojno vršila. Njezin dug »prema vremenu i svom narodu«, ako želi ostati znanošću, ne može biti drugo nego pronalaženje historijske istine, ma kako ono bilo mukotrпно i bolno, a nikako ne pragmatizam, bez obzira kakve on vrste bio, koji smo do sada uvijek na drugima osuđivali i protiv kojega smo se i u nas dosljedno borili.²⁴

(Referat održan na savjetovanju Instituta za hrvatsku povijest 21. lipnja 1971.)

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE KROATISCHE GESCHICHTSWISSENSCHAFT — IHRE ENTWICKLUNG UND HEUTIGER STAND

In diesem Referat, das der Verfasser anlässlich der wissenschaftlichen Tagung des Instituts für die kroatische Geschichte am 21. Juni 1971 vorgelesen hat, schildert er die Entwicklung der modernen kroatischen Historiographie seit 50-er Jahre des XIX. Jhdts, als ihr Ivan Kukuljević die ersten Grundsteine legte. Der Schwerpunkt seiner Darstellung liegt auf der Nachkriegszeit, die er in drei Abschnitte einteilt, denen die zehnjährigen Übersichten der jugoslawischen Historiographie von 1955 und 1965 als Grenzsteine dienen. Obwohl für die Mitte der 50-er Jahre als eine Grenzscheide auch andere Momente in Betracht kommen, stellt der Verfasser fest, dass zwar die Kontinuität in der Entwicklung der kroatischen Geschichtswissenschaft durch den sozialen Umbruch seit 1945 nicht gestört wurde, dass sie jedoch künftighin besonderes Interesse der wirtschaftlich-sozialen Grundlage des geschichtlichen Geschehens, sowie auch der neueren und neuesten Geschichte widmete.

Nachdem der Verfasser die zahlreichen Resultate organisatorischer Bestrebungen und wissenschaftlicher Forschungen übersichtlich darlegte, lehnt er mit Entschiedenheit die Tendenz ab, diese, in jeder Hinsicht fruchtbare, Entwicklung als eine angebliche Stagnation oder, sogar, eine nationale Schuld darzustellen.

²⁴ Za cjelovitu ocjenu apsurdnog položaja u kojem se hrvatska historiografija u najnovije vrijeme našla veoma su značajne i tvrdnje Jakova Blaževića, koji je u svom govoru od 25. VII 1971. ustvrdio da historiografiju u Hrvatskoj »drže još uvijek ljudi okupljeni u katoličkim vrhovima, impotentno vezani s katoličkom crkvom«, koji se, tobože, »svađaju oko toga da li je Matija Gubec postojao« itd. (Vjesnik 26. VII 1971). Usp. o tim i sličnim dezinformacijama Izjavu Povijesnog društva Hrvatske (Vjesnik 18. XI 1971) i članak Josipa A d a m č e k a, O seljačkoj buni, Gupcu i njegovu imenu, Hrvatsko sveučilište, br. 24, 27. X 1971.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb